

i. Η ΕΟΝ ως ιδέα: Νεολαία και πολιτική στον μεσοπόλεμο.

Όπως αναφέραμε παρεμπιπτόντως δύο τεύχη πριν, τον Μάρτη του 1936 μια αφίσα με την υπογραφή “Σύνδεσμος Ερωτευμένων Γούβας” τοικοκολλήθηκε στα στενά και στον σταθμό του ηλεκτρικού του Πειραιά. Μεταξύ των αιτημάτων του “Συνδέσμου” βρίσκονταν και τα εξής:

- (...) 2. Ελάττωσις των τιμών των εισητηρίων εις τα δημόσια θεάματα διά τούς ερωτευμένους.
3. Λήψη μέτρων κατά των πατεράδων, όπως παύσουν αι καταδιώξεις και τα αγριοκυττάγματα των ερωτευμένων, όπως επιτρέπουν τας συχνάς εξόδους, ή να τις στέλνουν στο μπακάλι μόνες (...)
4. Να συμπεριληφθή το Σωματείον μας εις τας κοινωνικάς ασφαλίσεις (...)

Ας θυμηθούμε τα όσα έχουμε πει για την περίοδο κατά την οποία κυκλοφόρησε αυτή η αφίσα. Ο παγκόσμιος πόλεμος πλησίαζε. Το προλεταριάτο έδινε την τελευταία απελπισμένη του αντιφασιστική μάχη που κορυφώθηκε στη σφαγή της Θεσσαλονίκης. Το ελληνικό κράτος -τράπεζες, πολιτικό σύστημα, στρατός, παλάτι- προετοίμαζε πυρετωδώς τη φασιστική δικτατορία. Το ΚΚΕ, που ακόμη αυτοαποκαλούνταν “κόμμα των εργατών”, είχε ανακαλύψει τις χαρές του σταλινισμού και της συμμετοχής στον κοινοβουλευτικό αγώνα και αγωνιζόταν για την εφαρμογή του συμφώνου Σοφούλη Σκλάβαινα.²

Δέκα ειδών θύελλες απειλούσαν τη χώρα. Αλλά οι αυθάδεις γραμμές αυτής της αφίσας αδιαφορούσαν. Και μάλιστα αδιαφορούσαν υιοθετώντας τη σκοπιά ενός ειδικού και μάλλον πρωτοφανούς για την εποχή κοινωνικού υποκειμένου. Φυσικά δεν θα βρούμε πουθενά εδώ τις λέξεις “νέος” ή “νεολαία”. Όμως, τόσο τα προβλήματα, όσο και η προσέγγισή τους, είναι αυτά που μετά το '68 μάθαμε να αποκαλούμε “νεολαιίστικα” - οι αφραγκιές, η οικογενειακή και σεξουαλική

Σπουδές στο γαλανόμαυρο

φασίστες και παρακρατικοί στην κοιτίδα της δημοκρατίας

ΕΟΝ: Καταναγκασμός και ταξική πάλη στην κατ' εξοχήν φασιστική οργάνωση του μεσοπολέμου

Μέρος Β': Η Εθνική Οργάνωση Νεολαίας στην πράξη

καταπίεση που επικρατούσε σε μια κοινωνία όπου οι νεαρές γυναίκες έβλεπαν την επίσκεψη στον μπακάλι σαν μοναδική ευκαιρία για σεξουαλική ανταρσία, προσεγγίζονται με ένα λόγο πεταχτό και αυθάδη που βρίσκεται χιλιόμετρα μακριά από το λόγο του μεσοπολεμικού ΚΚΕ και εδώ που τα λέμε, από τον λόγο οποιασδήποτε πολιτικής οργάνωσης της εποχής. Με άλλα λόγια, εκείνοι που έγραψαν την αφίσα ήταν νέοι που αντιλαμβάνονταν τον εαυτό τους σαν ξέχωρο κοινωνικό υποκείμενο. Και απ' ό,τι φαίνεται δεν ήταν και τόσο μόνοι τους. Ακόμη και από τα περιορισμένα στοιχεία και γεγονότα που έχουμε αναφέρει σε προηγούμενες συνέχειες, μπορεί να καταλάβει κανείς πως τα χρόνια μετά το 1915, η γενική κατηγορία των (κυρίως αρσενικών) “νέων”, σταδιακά, με σκληρή και υπόκωφη μάχη, αποκτούσε τμήματα που ανεξαρτητοποιούνταν από την οικογένεια ιδεολογικά, αν όχι και υλικά, αποκτούσαν δική τους γνώμη και υποκειμενικότητα, δική τους κοινωνική δύναμη. Αν θέλαμε να περιοριστούμε σε όσα μας έχουν απασχολήσει έως εδώ, μπορούμε να θυμηθούμε ότι η ομάδα των τριάντα κομμουνιστών που φύλαγε τον “Ριζοσπάστη” την ημέρα της παρακρατικής επίθεσης του Νοέμβρη του 1934, περιλάμβανε εκτός από εργάτες και αρκετούς φοιτητές.³ Ότι οι ίδιοι φοιτητές επιδίδονταν συχνά πυκνά σε ξύλο με τους φασίστες του “Παμφοιτητικού Συλλόγου” στα Προπύλαια του Πανεπιστημίου.⁴ Ότι οι εργατικές συγκρούσεις του μεσοπολέμου περιλάμβαναν μεγάλα ποσοστά νεαρών εργατών και εργατριών. Ότι η φασιστική ΕΕΕ είχε παιδικό και φοιτητικό τμήμα οι στολές των οποίων αποτέλεσαν την έμπνευση για τις στολές της ΕΟΝ.⁵

Μάλιστα, αυτή η ανάδυση της νεολαίας ως κοινωνικό υποκείμενο δεν είχε μείνει βουβή, κάθε άλλο. Το βιβλίο με τίτλο “Ελληνικός Νεανικός Τύπος (1915 - 1936)” ανακαλύπτει και καταγράφει 324 διαφορετικά νεανικά έντυπα που εκδόθηκαν στα είκοσι χρόνια της περιόδου που εξετάζει. Όπως διαβάζουμε στην εισαγωγή, υπήρχαν σχολεία του ελληνικού μεσοπολέμου όπου κυκλοφορούσαν δύο και τρία ξεχωριστά σχολικά έντυπα γραμμένα από τους μαθητές.⁶

Οπότε δεν είναι δύσκολο να καταλάβει κανείς από που προέκυψε η ιδέα της ΕΟΝ, η αναγκαιότητά της, το σκυλιόσι πέριμα με το οποίο επιδιώχθηκε η στρατιωτική οργάνωση και ομογενοποίηση της νεολαίας κατά τη διάρκεια της μεταξικής τετραετίας. Οι Έλληνες νεολαίοι, και ειδικά οι νεολαίοι της μεσαίας τάξης (γεγονός που όπως θα δούμε παρακάτω είχε τη σημασία του), προέβαλλαν ως κοινωνικό υποκείμενο, με τα δικά τους ενδιαφέροντα και τις δικές τους προσεγγίσεις, την ίδια στιγμή που η χώρα βιάδιζε στον δρόμο για τον πόλεμο. Από τη σκοπιά του καθεστώτος, θα ήταν εγκληματικά αποσταθεροποιητικό να αφεθούν να πράξουν κατά πώς νομίζουν. Ακόμη καλύτερα, οι δεξιότητες τους, η ειδική κοινωνική θέση τους, η “νεανική τους ζέση” έπρεπε να οργανωθούν και να διοχετευθούν προς την “τιτάνια εθνική προσπάθεια” που ήδη διαφαινόταν στον ορίζοντα. Όλα αυτά στη θεωρία βέβαια. Γιατί στην πραγματικότητα ο ταξικός πόλεμος καθόλου δεν είναι πεδίο προδιαγεγραμμένων αποτελεσμάτων. Οπότε και η πράξη αποδείχθηκε θεαματικά διαφορετική.

ii. Η ΕΟΝ ως υποχρέωση: Εξουσίες και πόλωση στη μεταξική δικτατορία.

Φυσικά το πρώτο που έρχεται στο μυαλό όταν μιλάμε για την ΕΟΝ είναι η αφελής ιδέα σύμφωνα με την οποία η συμμετοχή στην ΕΟΝ ήταν στη θεωρία προαιρετική, αλλά στην πράξη υποχρεωτική. Είναι βέβαια γεγονός ότι, αφού κατά την πρώτη πρώτη προσπάθεια εθελοντικής ένταξης η οργάνωση επιστράτευσε κάποιες δεκάδες χιλιάδες φλογερά μέλη (για να συνεννοούμαστε: ο αριθμός εκείνων των πρώτων γνήσιων φασιστών δεν ήταν διόλου αμελητέος), το καθε-

Επιφανείς συνεισφορές στο περιοδικό Νεολαία

Λέγεται ότι το περιοδικό “Νεολαία” της ΕΟΝ δεν επηρέασε την ελληνική νεολαία, δεν διαβαζόταν και πολύ κλπ. Κι όμως! Αν κοιτάξουμε προσεκτικά, μεταξύ των επιστολογράφων του, βρίσκουμε παιδάκια που αργότερα θα αναδεικνύονταν σε πασίγνωστα μέλη της ελληνικής κοινωνίας όπως ο Μίκης Θεοδωράκης και Μανώλης Γλέζος. Το γεγονός θα πρέπει να προβληματίσει τους αρμόδιους, τουλάχιστον σχετικά με την απήχηση του περιοδικού. Εδώ η στήλη της αλληλογραφίας από το τεύχος 18 (69), 3/2/1940, αναφέρει ότι έλαβε “μακροσκελές γράμμα” του Μανώλη Γλέζου. Ένα χρόνο και κάτι μετά, ο ίδιος κατέβαζε τη γερμανική σημαία από την ακρόπολη...

στώς προσπάθησε να αναγκάσει ολόκληρη την ελληνική νεολαία να συμμετάσχει στην ΕΟΝ. Αν ακολουθήσουμε τα λεγόμενα του Σ. Λιναρδάτου για παράδειγμα, μαθαίνουμε ότι, για τους μαθητές των σχολείων, είκοσι απουσίες από τις συγκεντρώσεις της ΕΟΝ (που όπως είδαμε γίνονταν κάθε Τετάρτη) σήμαιναν αποβολή από το σχολείο. Επίσης μαθαίνουμε ότι από κάποιο σημείο και μετά (Οκτώβριο του 1939), οι υπουργοί, υφυπουργοί και γενικοί διοικητές των υπουργείων κλήθηκαν "κατά την πλήρωση των κενών τα οποία παρουσιάζονται εις τας δημόσιαις ή άλλας υπηρεσίας" να προβαίνουν "εις την κατά προτίμησιν πρόσληψιν μελών της ΕΟΝ".

Κάτι τέτοια βέβαια είναι το ψωμοτύρι εκείνων που βλέπουν τη σχέση του κράτους με την κοινωνία σαν ένα καλά καθορισμένο δίπολο: από εδώ οι καταπιεστές και από εκεί οι καταπιεζόμενοι, από εδώ "ο λαός" και από εκεί "το κράτος". Έλα όμως που η πραγματικότητα σπανίως μάς κάνει τη χάρη να είναι απλή! Όπως γνωρίζουμε όλοι μας από τις πρώτες σχολικές εμπειρίες, κάθε όριο απουσιών, λιγότερο είναι ο μαμπουλάς αγκαλιά με τον οποίο ξυπνούν οι μαθητές κάθε πρωί, και περισσότερο ένα διαφιλονικούμενο όριο γύρω από το οποίο καθορίζονται ισορροπίες. Όχι μόνο οι μαθητές πραγματοποιούν τις αναπόφευκτες κοπάνες τους μετρώντας τις απέναντι σε αυτό το όριο και περηφανευόμενοι γύρω από το ποιος το έχει προσεγγίσει περισσότερο, αλλά ισχύει και το αντίστροφο: η ίδια η ύπαρξη ενός ορίου αποτελεί παραδοχή από τη μεριά του εκπαιδευτικού συστήματος του γεγονότος ότι οι κοπάνες είναι αναπόσπαστο κομμάτι της σχολικής ζωής. Και ακόμη περισσότερο, αποτελεί δημόσια παραδοχή ότι οι ακλόνητοι φρουροί της εκπαίδευσης προτιμούν να ανεχθούν τις κοπάνες μέχρι ένα ορισμένο σημείο, παρά να τα βάλουν κατά μέτωπο με τη συγκεκριμένη πρακτική!

Οπότε το τρομακτικό όριο του Λιναρδάτου διαβάζεται και ανάποδα: οι κοπάνες έδιναν κι έπαιρναν στην κατά τα άλλα υποχρεωτική ΕΟΝ. Η πρόθεση των ιθυνόντων να ανεχθούν είκοσι ολόκληρες εβδομάδες (δηλαδή πέντε μήνες) απουσίας, είναι ήδη ενδεικτικές του εύρους του φαινομένου.

Θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι ολόκληρο το εγχείρημα της ΕΟΝ χαρακτηριζόταν από τέτοιες ισορροπίες μεταξύ νεανικής ανταρσίας και κρατικής καταπίεσης και δεν θα είχαμε άδικο. Ταυτόχρονα όμως θα χάναμε έναν ολόκληρο κόσμο. Γιατί η ΕΟΝ ήταν μια διαδικασία πολύ πιο σύνθετη από μια απλή σύγκρουση μεταξύ φασιστών και νεαρών ανταρτών. Το ελληνικό κράτος φιλοδοξούσε να φασιστικοποιήσει και να στρατιωτικοποιήσει το σύνολο της ελληνικής νεολαίας και μπορεί με τη φασιστικοποίηση να μην τα πήγε τόσο καλά, αλλά με το "σύνολο" ήταν ίσως περισσότερο επιτυχημένο απ' όσο θα ήθελε: δημιούργησε ένα πεδίο όπου οι κοινωνικές τάξεις αναγκάζονταν να συνυπάρχουν (έστω σε ένα μικρό βαθμό) έξω από τους καταναγκασμούς της μισθωτής εργασίας. Επίσης (σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό) δημιούργησε ένα πεδίο όπου για πρώτη φορά στην ιστορία του ελληνικού κράτους μεγάλοι αριθμοί ατόμων του αντίθετου φύλου βρέθηκαν μαζί συστηματικά, μαζικά, έξω από τους καταναγκασμούς της οικογένειας, σε μια ηλικία που, όπως όλοι γνωρίζουμε, το αντίθετο φύλο αρχίζει να γίνεται αντικείμενο μελέτης. Μάλιστα, όλα αυτά έλαβαν χώρα μέσα σε ένα περιβάλλον καταναγκασμού και φασιστικής ρητορίας, περιβάλλον που δεν θέλει πολλή κοινωνική εμπειρία για να διαισθανθεί κανείς ότι μπορεί άνετα να είναι και περιβάλλον παραγωγής αντιεξουσιαστικών ιδεών και πρακτικών.

Κι έτσι, η ΕΟΝ, πέρα από το πεδίο κρατικής καταπίεσης που φαντάζονται οι οπαδοί των διπλών, πέρα από το μαγικό εγχείρημα που, σύμφωνα με τις κρατικές φαντασιώσεις, θα ξεπερνούσε τις κοινωνικές αντιθέσεις με στόχο τη στράτευση στον κοινό ματωμένο σκοπό, αποδείχθηκε και πεδίο κοινωνικής συνεύρεσης, με όλες τις αντιθέσεις και τον πλούτο που θα περίμενε κανείς να χαρακτηρίζουν ένα τέτοιο πεδίο, κατευθείαν φερμένες από τις αντιθέσεις που χαρακτήριζαν την ελληνική καπιταλιστική κοινωνία.

iii. Η ΕΟΝ ως αποκλεισμός: η κοινωνική τάξη και η αδυναμία ξεπεράσμάτος της.

Μπορεί λοιπόν η ΕΟΝ να είχε φιλοδοξίες καθολικότητας, αλλά η πραγματικότητα ήταν πολύ διαφορετική. Συγκεκριμένα η πιο θεαματική απουσία από την οργάνωση ήταν η απουσία της εργατικής νεολαίας. Αυτή η απουσία δεν είχε κατ' ανάγκη ιδεολογικά αίτια. Απεναντίας, η βασική αιτία της ήταν η προφανής: η εργατική νεολαία δεν συμμετείχε στην ΕΟΝ γιατί ήταν απασχολημένη αλλού -στη δουλειά. Την εποχή για την οποία μιλάμε, το 90% των παιδιών σταματούσε το σχολείο στην τελευταία τάξη του δημοτικού και συνέχιζαν τη μαθητεία τους στο "μεγάλο σχολείο της ζωής": στο χωράφι, στο εργοστάσιο, στο μικρό μαγαζί, στις δουλειές του ποδαριού. Όπως όλοι ξέρουμε όμως, "το μεγάλο σχολείο της ζωής" δεν αφήνει χρόνο για φασιστικά κηρύγματα. Ακόμη και σύμφωνα με τα στοιχεία του ίδιου του καθεστώτος, το 1939, χρονιά όπου η οργάνωση ξεπέρασε οριακά τα 1.000.000 εγγεγραμμένα μέλη, τα 600.000 ήταν μαθητές της δημοτικής και της μέσης εκπαίδευσης. Και οι υπόλοιποι προφανώς αποτελούσαν τον βασικό κορμό του "όχι ευχάριστου θεάματος της αθρόας εγγραφής (...)" η οποία παραμένει μόνο εγγραφή και όχι φοίτηση.⁸

Στην πραγματικότητα βέβαια, τα πράγματα πρέπει να ήταν ακόμη χειρότερα απ' ό,τι δείχνει αυτή η αναλογία 60 - 40. Η εισαγωγή της μπροσουράς με τίτλο "Πρόσκλησις της Εθνικής Οργάνωσης Νεολαίας προς τους νέους που δουλεύουν στα εργοστάσια και τα μαγαζιά" ανέδιδε ένα ελαφρύ άρωμα μελαγχολίας:

ΝΕΟΙ ΕΡΓΑΤΕΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑΤΡΙΕΣ: Η ΕΟΝ με μεγάλη της λύπη παρετήρησε πως η αναλογία των εργατών και εργατριών που προσχώρησαν στην οργάνωσή της δεν αποτελεί την πλειοψηφία σας (...)⁹

Όταν μιλούσαν μεταξύ τους, οι αρμόδιοι ήταν ακόμη πιο μελαγχολικοί. Μια εμπιστευτική έκθεση της ΕΟΝ που προοριζόταν μόνο για τα μάτια υψηλόβαθμων στελεχών της οργάνωσης, αφού χαιρόταν για την αθρόα συμμετοχή της μαθητιώσας νεολαίας στην οργάνωση, περνούσε σε λιγότερο ευχάριστα θέματα: "Υπάρχουν όμως και λόγοι να πιστευθούμε ότι δεν θα γίνει το ίδιον δια τάς εκτός των Σχολείων χιλιάδας Νέων, μεταξύ των οποίων παρετηρήθη μεν μία αυθόρμητος προσέλευσις εις την Οργάνωσιν της ΕΟΝ, αλλά ταυτοχρο-

Ο μέγας χορηγός

Οι χορηγοί του περιοδικού Νεολαία ήταν κάπως μονόπανοι...

Το βάζουμε γιατί, όπως και να το κάνουμε, είναι και κάπως επίκαιρο.

Ο ρόλος της γυναίκας

Εικονογράφηση από το άρθρο "Το παιδί και η 4η Αυγούστου". Στη στήλη των κοριτσιών του περιοδικού νεολαία γράφονταν γραμμές όπως οι εξής: "Οι μικρές αυτές Ελληνίδες σιγά-σιγά θα παύσουν να ενδιαφέρονται, τόσο σαν να ήταν το κέντρο της ζωής τους, για τα ματωμένα νύχια και τις μάρκες των αρωμάτων, θ' αποτελέσουν τις αληθινές μητέρες του έθνους και της φυλής τις ιέρειες και εσιτάδες (...) και το κορίτσι που φωνασκούσε πριν για δικαιώματα και χειραφετήσεις, ξέρει πως βαθιά μέσα του κείται η αλήθεια της υπάρξεώς του στο πλαίσιο του ελληνικού συνόλου, του οποίου είναι το βιολογικό βάθρο". Προφανώς τα τμήματα του "βιολογικού βάθρου" που ενδιαφέρονταν για "ματωμένα νύχια", τα διάβαζαν κάτι τέτοια, συγκλονίζονταν και μετανιωμένες έχυναν δάκρυα πικρά.

ως και μία διάθεση αποχής και κάποια κρυφή αντίδραση κατά της προχωρήσεως”¹⁰

Εκτός βέβαια από τα ζητήματα χρόνου και ιδεολογικής αντίθεσης στις εβδομαδιαίες μπουρδες της ΕΟΝ, η εργατική τάξη είχε το γνωστό πρόβλημα που τείνει να την χαρακτηρίζει: δεν είχε λεφτά. Ακόμη και η στολή της ΕΟΝ, αυτός ο βασικός εξοπλισμός του μικρού φασίστα ήταν ένα έξοδο δυσβάσταχτο για την εργατική τάξη που τις περισσότερες φορές προτιμούσε να ξοδεύει αλλού τα λεφτά της. Και όπως είναι φυσικό, γύρω από τις πιο εξεζητημένες εκδηλώσεις της οργάνωσης, η κατάσταση χειροτέρευε. Η καλοκαιρινή κατασκήνωση της ΕΟΝ, το καθημερινό πρόγραμμα της οποίας παραθέσαμε στο προηγούμενο τεύχος, απαιτούσε 360 δραχμές για ένα μήνα καρούμενης εκπαίδευσης του νεολαίου στις χαρές της στρατιωτικής ζωής. Αυτό σε μια εποχή που το ετήσιο εισόδημα μιας καλοστεκούμενης εργατικής οικογένειας έφτανε τις 20.000 δραχμές ενώ σε πολλές περιπτώσεις ήταν πολύ μικρότερο. Με δεδομένο ότι για μια εξαμελή οικογένεια αυτό το 20.000 σημαίνει 270 δραχμές ανά μήνα και άτομο, καταλαβαίνουμε ότι οι κατασκήνωσεις της ΕΟΝ ήταν ένα σχέδιο που αφορούσε παιδιά της μεσαίας τάξης και άνω.

Το όχι και τόσο περίεργο με όλα αυτά πάντως, είναι ότι, κατά τα φαινόμενα, πολλά νεαρά μέλη της εργατικής τάξης θα ήθελαν διακαώς να συμμετέχουν στις δραστηριότητες της ΕΟΝ. Όχι για ιδεολογικούς, αλλά για πολύ πιο υλικούς λόγους. Πρώτον γιατί, τότε, όπως και τώρα, ήταν σαφώς πιο ευχάριστο να ακούς μαλακίες μαζί με συνομηλίκους σου απ’ ό,τι να δουλεύεις. Δεύτερον και βασικό γιατί στην ΕΟΝ μπορούσε κανείς να απολαύσει τη συνύπαρξη με το αντίθετο φύλο δίχως την παρουσία της οικογένειας, εμπειρία πρωτόγνωρη και ζηλευτή για νεολαίο της Ελλάδας του μεσοπολέμου η οποία θα μας απασχολήσει αναλυτικότερα παρακάτω. Και τρίτον, γιατί ακριβώς η ταξική χροιά του αποκλεισμού από την ΕΟΝ (με τις στολές της, με το ύφος της, με τις μισοσεξουαλικές συναναστροφές της, με την μεγαλίστικη συμπεριφορά της) αποτελούσε διαρκή υπενθύμιση του ταξικού χάσματος μεταξύ της εργατικής νεολαίας και της νεολαίας της μεσαίας τάξης σε μια εποχή που αυτό το χάσμα ήταν, όχι μεγαλύτερο από σήμερα, αλλά σίγουρα πολύ πιο εμφανές, προκλητικό και εξοργιστικό.

Ελάχιστες αποδείξεις υπάρχουν για την ύπαρξη αυτής της γνήσια ταξικής δυσφορίας απέναντι στα καλοζωισμένα μέλη της ΕΟΝ. Θα θέλαμε ωστόσο να παραθέσουμε ένα διασκεδαστικό σχετικό επεισόδιο. Κάθε χρόνο, οι ιθύνοντες της ΕΟΝ, στα πλαίσια του ξεπλύματος των ταξικών διαφορών στην μεγάλη κολυμπήθρα του έθνους, διοργάνωναν μια “μικτή κατασκήνωση φοιτητών - μαθητών - εργατών”. Ως τόπος είχε επιλεγεί η παραλία της Ατικής με το μαγευτικό όνομα Ζούμπερι. Ο Λιναρδάτος, που διέσωσε το επεισόδιο, δεν μάς λέει ποτέ ακριβώς, κάποια χρονιά όμως, όταν έφτασαν στην κατασκήνωση, οι νεολαίοι εργατικής προέλευσης ανακάλυψαν ότι οι σκηνές τους είχαν στηθεί ξέχωρα από τις σκηνές των φοιτητών. Με αφορμή αυτή τη διάκριση, οι κατασκηνωτές, έπειτα από λίγες μέρες τεταμένης συνύπαρξης, επιδόθηκαν σε ανελέητο ξύλο. Τα επεισόδια ήταν τόσο εκτεταμένα που η “φαλαγγονομία” και τα ανώτερα στελέχη της ΕΟΝ αναγκάστηκαν να καταφθάσουν με αυτοκίνητα από την Αθήνα για να ηρεμήσουν τα πνεύματα. Απ’ ό,τι φαίνεται δεν τα κατάφεραν και πολύ καλά, γιατί όταν αργότερα την ίδια μέρα ο Μεταξάς (από σύμπτωση) κατέφτασε στην κατασκήνωση για να “απευθύνει χαιρετισμόν”, την βρήκε ολόκληρη μαλλιά κουβάρια. Ακολούθησαν αποβολές μαθητών από τα σχολεία τους και απολύσεις εργατών από τις δουλειές τους. Το ηθικό δίδαγμα συνοψίστηκε με τον καλύτερο τρόπο στις μετέπειτα εξηγήσεις των βαθμοφόρων της οργάνωσης: κατά τη γνώμη τους, τα γεγονότα στο Ζούμπερι απεδείκνυαν ότι “δεν έχει επιτευχθεί ακόμη η εξάλειψις της πάλης των τάξεων”¹¹.

Αντιθέτως: η πάλη των τάξεων είχε προς στιγμήν αποκτήσει μια δυσάρεστη κυριολεξία.

iv. Η ΕΟΝ ως τόπος οργάνων: Οι καταθόνιες δυνάμεις της σεξουαλικότητας και η ελληνική οικογένεια

Οπωσδήποτε, η Ελλάδα του μεσοπολέμου δεν ήταν το καλύτερο μέρος για να είναι κανείς γυναίκα. Είπαμε ήδη ότι το ποσοστό της ελληνικής νεολαίας που συνέχιζε το σχολείο μετά την τελευταία τάξη του δημοτικού ήταν 10%, μπορούμε όμως να είμαστε σίγουροι ότι τα κορίτσια αποτελούσαν μικρό μόνο τμήμα αυτού του ποσοστού. Και φυσικά, το υπονοούμενο περί ταξιδιού της κορασίδος στον μπακάλη μετά συνοδείας που αναφέραμε στην αρχή θα έπρεπε να είναι επαρκές για να μάς δώσει να καταλάβουμε τις συνθήκες υπό τις οποίες ζούσαν και μεγάλωναν οι νεαρές γυναίκες ακόμη και στα αστικά κέντρα (το χωριό είναι προφανώς μια άλλη, ακόμη πιο σκοτεινή υπόθεση).

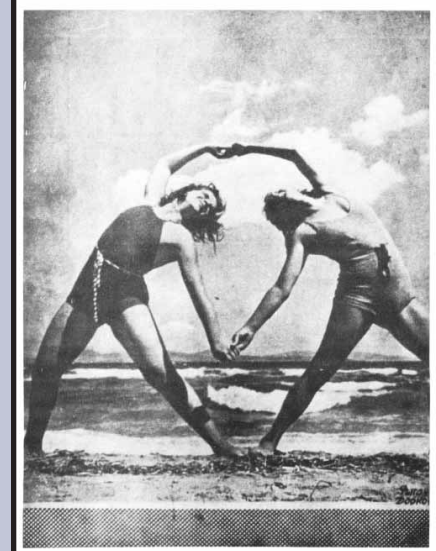
Με λίγα λόγια, στο πρόσωπο της νεαρής γυναίκας και της “τιμής της”, η ελληνική οικογένεια έβλεπε και προστάτευε ό,τι πολυτιμότερο είχε. Ή αλλιώς, οι νεαρές γυναίκες είχαν να αντιμετωπίσουν εξουσίες πολύ πιο αυθαίρετες και πολύ πιο σκληρές από την κρατική εξουσία. Η εξουσία του πατέρα, του αδερφού και του συζύγου τίς συνόδευαν σε κάθε βήμα -και με τέτοιες εξουσίες δεν είναι να παίζει κανείς.¹²

Μέσα σε ένα τέτοιο πλαίσιο, η ΕΟΝ διακήρυξε ότι δέχεται για μέλη αγόρια και κορίτσια ταυτόχρονα και ότι φιλοδοξεί να τα βάλει στους ίδιους χώρους και να τα υπάγει στα ίδια “μαθήματα”. Και όχι μόνο αυτό, αλλά ότι αυτή η συνύπαρξη θα ήταν “υποχρεωτική”. Το γεγονός υπήρξε τόσο συγκλονιστικό για την ελληνική οικογένεια, που ακόμη και το 1939, ελάχιστοι από τους Έλληνες πατεράδες είχαν καταφέρει να το χωνέψουν. Ο ίδιος ο Μεταξάς, άνθρωπος που οπωσδήποτε καταλάβαινε το είδος των δυνάμεων που τον στήριζαν, αναγκαζόταν να είναι εξαιρετικά διακριτικός όποτε αναφερόταν στο θέμα. Στον λόγο του στο Πρώτο Συνέδριο της ΕΟΝ (5/1/1939) είχε να πει τα εξής:

Και όταν ήλθεν η Εθνική Οργάνωση της Νεολαίας ακούστηκαν οι γονείς να λένε: “Χάσαμε τα παιδιά μας” [...] Στο ζήτημα αυτό πρέπει η Εθνική Οργάνωσις της Νεολαίας να προχωρήσει με πολλήν προσοχήν. Να προσέξει το αίσθημα αυτό το φυσικό μερικών Ελλήνων γονέων και να το θεραπεύσει και να τους δώσει στο τέλος να εννοήσουν ότι το παιδί δεν μπορεί να μένη διαρκώς κολλημένο με τους μεγάλους [...]. Είναι ένα ζήτημα αυτό στο οποίο πρέπει να πάμε με προσοχή. Έχω χρέος να σάς πω ότι αυτό το λεπτεπίλεπτο αίσθημα που έχουν οι γονείς το ηθέλησαν να το εκμεταλλευτούν κάποιοι άνθρωποι, που νομίζουν ότι πρέπει να θάψουν από τον σκεπτικισμόν τους ή την κακία της ψυχής των κάθε γενικότερη προσπάθεια για την αναγέννησι του τόπου μας...¹³

Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΕΙΝΑΙ Ο ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΣ ΑΡΧΗΓΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ
Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΘΑ ΔΙΑΦΥΛΑΞΕΙ ΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΙΝ

Η επικεφαλίδα αυτής της φωτο ήταν “Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΕΙΝΑΙ Ο ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΣ ΑΡΧΗΓΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ - Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΘΑ ΔΙΑΦΥΛΑΞΕΙ ΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΙΝ”

Η υποδειγματική προπαγάνδα (θέμα για έκθεση στις πανελλήνιες)

Ελλάδα 1938. Σχολιάστε τις τρεις φωτογραφίες υποστηρίζοντας ότι το μεταξικό καθεστώς αναγκαζόταν να κρατά λεπτές ισορροπίες μεταξύ του αρχειοελληνικού μεγαλείου, του επελαύνοντος μοντερνισμού και της σκληρής νοτιοβαλκανικής πραγματικότητας. Υπογραμμίστε την προπαγανδιστική αξία του αλλοπρόσαλλου συνδυασμού φωτό και λεζάντας ανατρέχοντας αν χρειαστεί στα περίπου σύγχρονα γραπτά του Αντρέ Μπρετόν και καταλήξτε υποστηρίζοντας ότι η μαντίλα αποτελεί όργανο γυναικείας καταπίεσης. 700 λέξεις.

Αργότερα την ίδια χρονιά έγινε και πιο συγκεκριμένος: “Η πρώτη αντίρρηση των αστών γονέων ήταν ότι τους παίρνομεν τα παιδιά τους από το σπίτι των. Ιδίως το έλεγαν δια τα κορίτσια των (...)”¹⁴ Πράγματι, εκείνοι που επιβουλεύονταν “τα κορίτσια” της ελληνικής οικογένειας ήταν προφανώς αναρίθμητοι. Εν τω μεταξύ, οι νοοτροπίες των ανώτερων στελεχών της ΕΟΝ και οι πρακτικές τους γύρω από το θέμα δεν βοηθούσαν καθόλου. Όταν κάποια στιγμή ο υποδιοικητής της “Διοίκησης Ανωτάτων Σχολών” της ΕΟΝ, Γ. Α. Βήκος, για λόγους που δεν μαθαίνουμε ποτέ, τσακώθηκε με τον “κυβερνητικό επίτροπο της ΕΟΝ” Αλέξανδρο Κανελλόπουλο, τού απηύθυνε μια επιστολή όπου οι φήμες που κυκλοφορούσαν για την ΕΟΝ αποκτούν επίσημη τεκμηρίωση:

Το υπασπιστήριόν σας έχει προσλάβει τύπον καφενείου και [...] συνεργάζεται από τηλεφώνου με όλους τους οίκους ανοχής. [...] Δεν διευθύνετε επιχείρησιν ή θίασον γυναικών ώστε να κατατάσσητε την σειράν προτιμήσεως των επιτελών σας εκ του αριθμού και της ποιότητος των γυναικών τας οποίας σάς προμηθεύουν και σάς προμηθεύουν· έχει γίνει, δυστυχώς, ευρύτερον γνωστόν διατί προσελάβατε ως Α' Επιτελή σας τον διευθύνοντα το κέντρον “Οασίς” και διαθέτοντα τας “Καλλιτέχνιδας” τούτου [...].¹⁵

Αναμφίβολα, οι κουτσουκέλες του αρχιφασίστα Κανελλόπουλου και κυρίως η σχέση του με τη “νύχτα” της εποχής, δεν είναι δίχως το ενδιαφέρον τους. Ακόμη και στην εποχή τους, τέτοιες πρακτικές έφτιαχναν τον δικό τους σώμα φημών, κουτσομπολιών και ανεκδότων και τρομοκρατούσαν ακόμη περισσότερο τους ήδη τρομοκρατημένους πατεράδες. Ακόμη περισσότερο ενδιαφέρον για το θέμα μας ωστόσο, είναι το γεγονός ότι η οικογενειακή εξουσία, στη μάχη της με το κράτος γύρω από τα “κορίτσια της”, έβρισκε απρόσμενο σύμμαχο την αριστερά. Η παράνομη εφημερίδα “Νεολαία” που εξέδιδε η ΟΚΝΕ (η Οργάνωση Κομμουνιστικής Νεολαίας Ελλάδος, δηλαδή η νεολαία του ΚΚΕ), στις 4/1/1937 είχε να κάνει την εξής κριτική στην ΕΟΝ:

Τα στελέχη της “Εθνικής Νεολαίας” είναι κοινοί απατεώνες. Θα μιλήσουμε σήμερα για κάποιον Λουκάκη που 'νε από τους καθοδηγητές. Οι φίλοι του τον χαρακτηρίζουν για κοινό κατσιοκλέφτη και τσογλάνι. Δύο φορές καταδικάστηκε απ' το δικαστήριο γιατί διέφθειρε δυο κορίτσια ξεγελώντας να τα παντρευτεί [...]. Τώρα κόλλησε σαν στρείδι στον Μεταξά και ροκανίζει εκατομμύρια (...).¹⁶

Διαφορά χιλίων ειδών: οικονομική, ηθική, κυρίως όμως σεξουαλική και με σαφή φορά από το αρσενικό προς το θηλυκό! Αυτή ήταν η επίσημη γραμμή της αριστερής αντίθεσης στην ΕΟΝ κατά τη διάρκεια της δικτατορίας και αυτή παρέμεινε ακόμη και στη δεκαετία του 1960. Ο Λιναρδάτος για παράδειγμα, ο αριστερός ιστορικός στον οποίο χρωστάμε την πρώτη ιστορία του καθεστώτος, αφού μάς πληροφορεί ότι κατά τη διάρκεια του εορτασμού των επετείων της 4ης Αυγούστου “τα ξενοδοχεία της Αθήνας μετατρέπονταν σε τόπους οργίων”, εξηγεί την ηθική κατάπτωση της ΕΟΝ ως εξής: “Εχουν διατυπωθεί βέβαιες υποψίες ότι οι επιτελείς της 4ης Αυγούστου υπέβαλαν τη διαφθορά ελπίζοντας ότι θα προσελκύσουν τους νέους στην οργάνωση και ότι θα εξουδετερωθεί η νεολαία σαν αγωνιστικός - αντιφασιστικός παράγοντας”.¹⁷

Μπορούμε εδώ να θαυμάσουμε το είδος της αριστερής προοδευτικής σκέψης που ανθούσε στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '60. Σύμφωνα με αυτή την αντίληψη, κάθε “αγωνιστικός αντιφασιστικός παράγοντας” δεν μπορούσε παρά να φοράει αδιαπέραστη ζώνη αγνότητας και κάθε αντιφασίστας έπρεπε να είναι ασκητής με τη θρησκευτική έννοια του όρου. Είναι μια αντίληψη που δημιουργήθηκε στην εποχή των διώξεων, της φυλακής και των αριστερών μαρτύρων, για να μην πούμε στην εποχή του βιβλικού Σαμψών, η αποδυνάμωση των μπράτσων του οποίου ήταν ως γνωστόν ευθέως ανάλογη της σεξουαλικής του δραστηριότητας...

Πέρα από την πλάκα πάντως, ας σημειώσουμε ότι ακόμη και ο ταγμένος ανεπιφύλακτα στο πλάι της ελληνικής οικογένειας αριστερός πουριτανισμός παραδέχεται ένα βασικό γεγονός: η όποια ελευθεριότητα της ΕΟΝ υπήρξε εξαιρετικά δελεαστική για την ελληνική νεολαία. Τόσο δελεαστική που, όπως μάς λέει ο ίδιος ο Λιναρδάτος,

Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που γονείς πιάστηκαν και οδηγήθηκαν στην Ειδική Ασφάλεια ύστερα από κατάδοση των παιδιών τους. Μ' αυτό τον τρόπο εκδικούνταν πολλές φορές τους γονείς τους κορίτσια, που οι δικοί τους δεν τάφηναν να γυρίζουν και να ξενυχτούν με τους βαθμοφόρους της ΕΟΝ (...).¹⁸

Το γεγονός ότι μια τέτοια κατάδοση αποτελεί την τραγική κορύφωση του παιδικού μυθιστορήματος της Άλκης Ζέη Το Καπλάκι της Βιτρίνας, αρκεί για να αποδείξει ότι οι καταδόσεις αυτού του είδους αποτελούν βασικό μέρος των αριστερών μύθων γύρω από τη δικτατορία του Μεταξά. Στην πραγματικότητα βέβαια, δεν υπάρχουν αποδείξεις ότι τέτοιες καταδόσεις όντως συνέβησαν. Παρόλ' αυτά, ας προσπαθήσουμε να φανταστούμε την εικόνα ενός βαθιά συντηρητικού πατέρα - αφέντη που, κατά κράτος ηττημένος από την πάλη ποτέ αδύναμη κόρη του, προσπαθεί να εξηγήσει σε έναν εξίσου συντηρητικό μπάτσο της ειδικής ασφάλειας ότι δεν τής επιτρέπει να παρακολουθεί “τα μαθήματα” της ΕΟΝ, όχι γιατί είναι κομμουνιστής, αλλά ακριβώς γιατί δεν είναι! Ακόμη κι αν δεν συνέβη ποτέ, αυτή η ευτράπελη εικόνα είναι κατά τη γνώμη μας η καλύτερη περιγραφή της καθημερινής λειτουργίας της ΕΟΝ και των επιπτώσεών της στην ιδεολογία και τις πρακτικές της ελληνικής κοινωνίας.

ν. Η ΕΟΝ ως καθημερινότητα. Διπλή καταπίεση και διπλή αντίδραση.

Κι έτσι αποκτούμε σιγά σιγά μια εικόνα της πραγματικότητας της μεταξικής Εθνικής Οργάνωσης Νεολαίας. Η ΕΟΝ, τα μαθήματα και οι εκδηλώσεις της ήταν ένας τόπος υποχρεωτικής παρουσίας για ένα σεβαστό τμήμα της νεολαίας. Ταυτόχρονα όμως, ήταν ακριβώς αυτή η υποχρεωτική παρουσία που ανάγκαζε τους υποστηρικτές του καθεστώτος να συνυπάρχουν με τους εχθρούς του, τις διαφορετικές κοινωνικές τάξεις να συγχρωτίζονται και να εκφράζουν την έχθρα τους, τα δύο φύλα να συνυπάρχουν εκφράζοντας την έλξη τους. Τα αποτελέσματα δεν ήταν μονοσήμαντα. Είναι για παράδειγμα γεγονός ότι ο ύμνος στον κυβερνητικό επίτροπο Κανελλόπουλο πήγαινε ως εξής: “Οι φάλαγγες

Μνήμες από την ΕΟΝ²⁰

Η ΕΟΝ ήταν για μένα η αφορμή να μη διαβάζω στο γυμνάσιο. Έλεγα ότι ήμουν στην ΕΟΝ και που να πει ο δάσκαλος κουβέντα (...) Κάναμε ασκήσεις κάθε Τετάρτη απόγευμα και Κυριακή, γινότουσαν ωραίες εκδρομές (...) Την εποχή εκείνη ήταν ένα μέσο συναντήσεων. Γινότουσαν διαλέξεις στον Κρόνο ή στον Αστέρα, πηγαίναμε τζάμπα σινεμά, έ, οι μεγαλύτεροι φλερτάρανε κιάλας (...) Στο Ζούμπερι πήγαιναν οι μεγάλοι και οι μεγάλες (...)

Επειδή δε μου άρεσε ποτέ το τσούρμιο (...) μπήκα στα τάγματα εργασίας. Εκεί στο Β' γραφείο μια φορά το μήνα ένας ασφαλίτης μάς μιλάγε για τον κομμουνισμό. Ο κομμουνισμός ήταν ένας που είχε κόκκινα μάτια, στόμα-χάος, αδύνατος και κρατούσε ένα δρεπάνι (...)

Εγώ δεν τούς χώνευα, γιατί δεν χώνευα τον Μεταξά. Ήμουν τότε στρατιώτης...

Πώς να μου φανεί η Νεολαία; (...) Πιθίκιζε. Έμοιαζε με τα “καμίτσι νέρι” του Μουσολίνι και με τη χιτλερική νεολαία (...) Με τούς πιθήκους και τα ρομπότι τι σχέση να έχει κανείς;

Είχαν κάτι από τη μαγεία του κινηματογράφου. Τριζάτοι, κολαριστοί. Ξέρεις τι είναι να περπατάει ο άλλος με καλογυαλισμένα παπούτσια όταν εσύ δεν έχεις παπούτσια να φορέσεις, να περπατάει με το κολαριστό του πουκάμισο ανάμεσα στις καλύβες, γιατί καλύβες ήτανε, του χωριού; Τους έβλεπες και τους ζήλευες (...)

Θυμάμαι που μου είχε ράψει η μάνα μου τη στολή γιατί λεφτά δεν είχαμε. Μού άρεσε που ήμουν με τα άλλα παιδιά, η ατμόσφαιρα των γιορτών. Δεν θυμάμαι τι άλλο κάναμε, δεν θυμάμαι πολλά πράγματα, θυμάμαι όμως πως όταν πέθανε ο Μεταξάς εγώ έκλαιγα (...)

Από την πρώτη στιγμή γλυκάθηκα γιατί διαπίστωσα ότι μέσω Νεολαίας μπορούσα να ικανοποιώ επαρκώς και εν πολλοίς δωρεάν δύο από τα τρία συγκλονιστικότερα κόμπου μου εκείνης της εποχής: τον κινηματογράφο, το ποδόσφαιρο και το (εξωσχολικό βέβαια) διάβασμα (...) δεν μπόρεσα ποτέ να καταλάβω τη νοοτροπία μερικών συνομηλικών που ισχυρίζονται ότι δεν έχουν τέτοιες φωτογραφίες (εν στολή) ή ότι είχαν και τις έσκισαν γιατί δεν θέλουν να υπάρχει τίποτα που να τους θυμίζει ένα αμαρτωλό παρελθόν. Αν είναι δυνατόν!

Πολλοί μιλούν για τη νεολαία όπως θα 'θελαν να είναι κι όχι όπως ήταν. Το να φορούσες τη στολή ήταν... πώς να σου πω... σα να φοράς σήμερα γούνα ή δερμάτινο... Έλεγα τότε θα πάμε εκδρομή να φύγω από το σπίτι αν μην έχω τη θεία να γκρινιάζει. Νιώθαμε να απελευθερωνόμαστε από την οικογένεια. Πηγαίναμε τζάμπα σινεμά... είχαμε την ευκαιρία να συναντηθούμε με κορίτσια. Ήταν μια ευκαιρία να δημιουργήσουμε σχέσεις, όχι αναγκαστικά σε ερωτικό επίπεδο. Όταν πέθανε ο Μεταξάς, είχα την εντύπωση ότι είχε συμβεί κάτι ανεπανόρθωτα τραγικό (...)

περνούν σε Θεία Θάμνη / κι ως πας μπροστά αγέρωχος κι απλός / στραφτοκοπάει γόνιμα και λάμπει / στα χέρια σου ο πέλεκυς διπλός". Ενώ ο αντίστοιχος για την κόρη του Μεταξά και υπεύθυνη του γυναικείου τμήματος της ΕΟΝ Λουλού Ματζούφα ήταν παρομοίου ύφους: "Συ αντάξια είσαι θυγατέρα / του τσανού πατέρα κι αρχηγού / Πρώτη ελληνίς, λάμπουσα ακτίς / συ των ελληνίδων είσαι η ελπίς".

Πράγματι, κάτι τέτοια τραγουδιόνταν υποχρεωτικά. Αλλά ο στόμφορ καταπέφτει σε γελοιότητα αν σκεφτούμε ότι ταυτόχρονα ήταν ευρέως γνωστό ότι ο Κανελλόπουλος ήταν ο καλύτερος πελάτης των οίκων ανοχής και η ελπίς των Ελληνίδων ονόματι Λουλού, για λόγους που ίσως και να μην ήταν εντελώς άσχετοι με την πραγματικότητα, είχε αποκτήσει φήμη ακόρτατης νυμφονομού που ικανοποιούσε τις ορέξεις της με αθώους νεαρούς φαλαγγίτες. Και πέρα από τις φήμες όμως, μπορεί κανείς να φανταστεί την καζούρα που μπορεί να κάνει κάποιος έστω και ελαφρώς αρνητικά προδιατεθειμένος προς την οργάνωση όταν αναγκάζεται να τραγουδήσει παρόμοια πονήματα, θρεμμένος από την αντίθεση που δημιουργείται μεταξύ του πραγματικού προσώπου και της υμνητικής του περιγραφής. Η Φώφη Λαζάρου, που πέρασε τη δικτατορία του Μεταξά ως μαθήτρια του γυμνασίου της Κυψέλης και μέλος της ΕΟΝ, ενώ το 1943 - 44 είχε εξελιχθεί σε μέλος της ΕΠΟΝ, θυμάται τα εξής:

Επειδή εγώ είχα οργανωθεί στην ΟΚΝΕ από το 1939, είχα μία κατεύθυνση, να κάνω ό,τι μπορώ για να γελοιοποιώ την ΕΟΝ. Αυτό γινόταν χωρίς μεγάλη προσπάθεια δική μου, γελάγαμε από μόνοι μας, γιατί εμείς ήμασταν σε μια ηλικία που είχαμε αρχίσει να διαβάζουμε λογοτεχνία και άλλα πράγματα.

Η υποχρεωτική παρουσία στην ΕΟΝ τις Τετάρτες, γινόταν αντιληπτή και ως ευκαιρία:

Η Τετάρτη βέβαια ήταν υποχρεωτική, αν δεν πηγαίναμε παίρναμε απουσίες απ' το σχολείο, αλλά μάς άρεσε, δεν είχαμε μάθημα και μπορούσαμε κάποια ώρα να το σκάσουμε και να κάνουμε βόλτα στη Φωκίωνος Νέγρη, που είχε παπιά. Κάναμε βόλτες και τ' αγόρια φεύγανε από τα δικά τους γυμνάσια και κάποια ώρα συναντιόμασταν, ήταν ένα πανηγύρι.

Κάποια στιγμή η δικτατορία προσπάθησε να περιορίσει τις κοπάνες από την ΕΟΝ δελεάζοντας τους συνεπείς μαθητές με δωρεάν εισιτήρια για τον κινηματογράφο. Για ορισμένους, ήταν άλλη μια ευκαιρία για ανταρσία:

Τα εισιτήρια ήταν κραχτιλίκι, εμάς όμως δεν μάς έδιναν εισιτήρια, γιατί δεν ήμασταν τακτικές. Θυμάμαι λοιπόν ότι μια δυο φορές με δύο άλλες σπάσαμε την κλειδαριά των γραφείων και πήραμε εισιτήρια. Πάντως ούτε εξαγοραστήκαμε, ούτε παρακαλέσαμε.

Η ερευνήτρια που πήρε αυτή τη συνέντευξη καταφέρνει να βγάλει το συμπέρασμα ότι "η άποψη σύμφωνα με την οποία, με την υποχρεωτική συμμετοχή σε διάφορες ομαδικές αθλητικές ασκήσεις, η κοπέλα βίωνε μια εμπειρία ελευθερίας, δεν διασταυρώθηκε από τις μαρτυρίες".¹⁹ Θα μπορούσε να το έχει σκεφτεί και ανάποδα: Ποια άλλη περίοδος της ιστορίας του ελληνικού κράτους προσέφερε σε νεαρά κορίτσια της μεσαίας τάξης την ευκαιρία, το κίνητρο και την ηθική δικαιολόγηση για να σουλατσάρουν, να φλερτάρουν, να κάνουν κοπάνες, να περιγελούν τους αρχηγούς του κράτους και να σπάνε κλειδαριές; Και γενικότερα: είναι οι στιγμές της άρνησης στιγμές ελευθερίας; Κατά τη γνώμη των ερευνητών, μάλλον όχι.

Κατά τη δική μας γνώμη από την άλλη, προφανώς! Η προσπάθειά μας να μιλήσουμε για την ΕΟΝ - όπως και τα περισσότερα από τα θέματα αυτής της στήλης - μάς έφερε αντιμέτωπους με τις δύο κυρίαρχες απόψεις περί του θέματος. Σύμφωνα με την πρώτη άποψη -που θα τη λέγαμε "η αριστερή"- η ΕΟΝ ήταν μια εν πολλοίς ερασιτεχνική προσπάθεια φασιστικοποίησης της νεολαίας που ήρθε αντιμέτωπη με το πατριωτικό αίσθημα, τις αδιαμφισβήτητες δημοκρατικές πεποιθήσεις και την άσβεστη αγωνιστική διάθεση του συνόλου της ελληνικής νεολαίας - οπότε απέτυχε καθολικά και άμεσα μετά την πτώση της δικτατορίας έσβησε σαν να μην υπήρξε ποτέ. Σύμφωνα με τη δεύτερη άποψη - που θα τη λέγαμε "η ακροαριστερή"- η ΕΟΝ ήταν άλλη μια περίπτωση καθολικής επικράτησης της κρατικής εξουσίας πάνω στον λαό - σύμφωνα με αυτή την αντίληψη, οι παρελάσεις, οι ύμνοι και οι στολές, στ' αλήθεια έπειθαν "τον κοσμάκη" να γίνει φασίστας.

Εμείς από την άλλη, όπως λέμε συχνά, υποστηρίζουμε την αντίληψη των αυτόνομων για την ιστορία. Κατά τη γνώμη μας λοιπόν, η ΕΟΝ υπήρξε ένα εχθρικό εξαιρετικά παραγωγικό, αν και όχι με τον τρόπο που υπολόγιζε το ελληνικό κράτος. Γιατί η ΕΟΝ πρώτα και κύρια παρήγαγε πόλωση με το καντάρι, ωθούσε με το ζόρι τα μέλη της να πάρουν θέση: ή με τον φασισμό ή εναντίον του. Κατά συνέπεια στην ΕΟΝ οι φασίστες βρήκαν τον πιο κατάλληλο βοσκοτόπο και οι αντιφασίστες τους καλύτερους λόγους για να είναι αντιφασίστες. Και τα αποτελέσματα ήταν αυτά που θα περίμενε κανείς: Η ΕΟΝ αποτέλεσε το πρώτο πολύτιμο σχολείο για ορισμένους από τους πιο ορκισμένους φασίστες του καιρού της κατοχής. Ταυτόχρονα, από την ΕΟΝ πέρασαν αναγκαστικά χιλιάδες από εκείνους και εκείνες που στα επόμενα χρόνια θα αποτελούσαν τη μεγαλύτερη απειλή για τον ελληνικό καπιταλισμό από τη γέννησή του μέχρι σήμερα. Για τη Φώφη Λαζάρου και άλλους σαν κι αυτήν, η συμμετοχή στην ΕΟΝ αποτέλεσε μια εμπειρία αν μη τι άλλο επιμορφωτική. Γιατί ο ο καταναγκασμός της ΕΟΝ, οι καθολικές φιλοδοξίες της, η αναγκαστική συνύπαρξη με τους φασίστες συνομηλικούς και καθοδηγητές, τούς ανάγκαζαν καθημερινά να παίρνουν πολιτικές θέσεις και κάποιες φορές να τις εφαρμόζουν αντιμετωπίζοντας τις συνέπειες. Γιατί η ΕΟΝ δημιούργησε ένα περιβάλλον εντός του οποίου η κρατική, η οικογενειακή και η ταξική καταπίεση ήρθαν, αν όχι σε σύγκρουση, τουλάχιστον σε μια άβολη συνύπαρξη, τόσο που να μπορούν να χρησιμοποιηθούν η μία εναντίον της άλλης. Τελικά, εκείνοι και εκείνες που υπάγονταν σε αυτές τις τρεις εξουσίες βρήκαν την ευκαιρία για να αρχίσουν να δημιουργούν νέες τεχνολογίες της άρνησης οι οποίες θα αποδεικνύονταν εξαιρετικά χρήσιμες στα χρόνια που θα ακολουθούσαν. Ήταν χρόνια που, μέσα στα σκοτάδια τους, προσέφεραν πληθώρα υλικών λόγων για να μην αντέχει αυτό τον κόσμο.

Όπως θα ανακάλυπταν σύντομα οι ιθύνοντες του ελληνικού κράτους, είναι πάντα αυτού του είδους οι λόγοι που κινούν την ιστορία.

Στο Internet

Καινούρια καταγραφή στο antifascist.net > Βιβλιοθήκη > Γαλανόμαυρο. Εκεί θα βρείτε "ειδική εγκύκλιο" της υπεύθυνης γυναικών και κορασιδών της ΕΟΝ και ταυτόχρονα κόρης του Μεταξά Λουλού Ματζούφα προς τις Ελληνίδες. Η γονατισμένη από την ακατάσχετη φημολογία κόρη του αρχηγού αναφέρεται κατά συμπεριφορά των ελληνίδων της ΕΟΝ απέναντι στους βρετανούς στρατιώτες κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Είναι μια συμπεριφορά που έρχεται σε κάθετη αντίθεση με τις αριστερές θέσεις σύμφωνα με τις οποίες οι Ελληνίδες χρειάζονταν την ΕΟΝ για να διαφθαρούν...

Σημειώσεις

1. "Από την Προδοσία στην Ήττα: Η Εργατική τάξη του Μεσοπολέμου Δίνει τις Τελευταίες της Μάχες", Antifa #25, 7/2011.
2. Όλα αυτά έχουν εξιστορηθεί στα τεύχη 25 και 26.
3. "Δυο μήνες του '34" στο Antifa #19, 11/2010.
4. Στο ίδιο
5. "Ο Ελληνικός φασισμός στον Μεσοπόλεμο: Μια Απλή Περίπτωση Υπόθεσης", Antifa #17, 6/2010.
6. Τσιγκάνης Κώστας, *Ελληνικός Νεανικός Τύπος (1915 - 1936): Καταγραφή*, ΙΑΕΝ, 1986.
7. Λιναρδάτος Σ., *4η Αυγούστου*, Θεμέλιο, 1966, σελ. 164.
8. Τα λόγια από εσωτερική αναφορά προς τον "κρατικό επίτροπο" Κανελλόπουλο. Παρατίθεται στο Βαγγέλης Αγγελής, *Γιατί Χαίρεται ο Κόσμος και Χαμογελάει Πατέρα...: "Μαθήματα Εθνικής Αγωγής και Νεολογιστική Προπαγάνδα στα Χρόνια της Μεταξικής Δικτατορίας*, Βιβλιόραμα, 2006, σελ. 279.
9. Πρόσκληση της Εθνικής Οργανώσεως νεολαίας προς τους νέους που δουλεύουν στα εργοστάσια και τα μαγαζιά, εκδ. ΕΟΝ, 1939, σελ. 1. Αναφέρεται στο Αγγελής, όπως πριν, σελ. 282
10. Αγγελής, όπ. πριν, σελ. 280.
11. Λιναρδάτος, όπ. πριν, σελ. 185.
12. Πρόχειρα αναφέρουμε ότι μπορεί να δει κανείς μια ιστορία των δολοφονιών που έγιναν "για λόγους τιμής" με θύματα γυναίκες στο βιβλίο των Έφη Αβδελά και Αγγελίκα Ψαρρά, *Δια λόγους τιμής: Βία, Συναισθήματα και Αξίες σε μια Μεταπολεμική Ελλάδα*, Νεφέλη, 2002. Το βιβλίο αναφέρεται στις δεκαετίες του '50 και του '60, έπειτα δηλαδή από την στιγμιαία "γυναικεία απελευθέρωση" που έλαβε χώρα κατά την περίοδο της κατοχής και την συντριπτική της ήττα, αλλά το νόημα είναι κατά τη γνώμη μας σαφές.
13. Μεταξάς, *Λόγοι και Σκέψεις*, Τόμος Β', σελ. 13 - 14.
14. Στο ίδιο, Λόγος προς τους γονείς και τους διδασκάλους, 25/10/1939.
15. Αγγελής, όπως πριν, σελ. 279.
16. Αγγελής, όπως πριν, σελ. 250.
17. Λιναρδάτος, όπως πριν, σελ. 188.
18. Λιναρδάτος, όπως πριν, σελ. 183. Ο τονισμός δικός μας.
19. Οντέτ βαρών -Βασάρ, "Από την ΕΟΝ στην ΕΠΟΝ, 1936 - 1946 - Μνήμες και βιώματα από δύο νεανικές οργανώσεις", στο Χάγκεν Φλάισερ (επ.), *Η Ελλάδα '36 - '49: Από τη δικτατορία στον Εμφύλιο, Τομές και Συνέχειες*, Καστανιώτης, 2003, σελ. 157-9. Η συνέντευξη με τη Λαζάρου έγινε το 1993.
20. Από το Ελένη Μαχαίρα, *Η Νεολαία της 4ης Αυγούστου: Φωτο - γραφές*, ΙΑΕΝ, 1987.